

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.4\(40\).2020.221731](https://doi.org/10.18371/fp.4(40).2020.221731)

УДК 336.14

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНОЇ ДОВІРИ У ПРОЦЕСІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІСКАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ДЕРЖАВИ

КРИГАН Юрій Михайлович*аспірант, ПВНЗ «Європейський університет»*ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-7283-9687>e-mail: yurii.kryhan2020@gmail.com

Анотація. Системно обґрунтовано особливості формування суспільної довіри у процесі трансформації фінансового простору держави. З'ясовано, що суспільна довіра у фінансовому просторі держави – це базовий суспільний інститут, що узагальнює міру впевненості одних суб'єктів (хто довіряє) у відповідності системних дій інших суб'єктів (кому довіряють) сформованим ідеальним образом, без актуалізації підстав та причин такої впевненості. Доведено, що хоча феномен суспільної довіри і полягає у начебто безпідставній вірі одних суб'єктів іншим, ґрунтовний аналіз внутрішньої структури суспільної довіри як базового суспільного інституту дозволив зробити висновок, що виникнення довіри неможливе без інформації, відбувається через доволі зрозумілу та обґрунтовану послідовність дій та підтвердження відповідності віри та знань, які надалі деактуалізують впевненість, тобто перетворюють довіру, яка спирається на знання, в довір'я, що ґрунтується на вірі.

Ключові слова: фінансовий простір; суспільна довіра; трансформація фінансового простору; фінансова система; фінансова безпека держави.

Постановка проблеми. У структурі характерних особливостей сучасного фінансового простору держави поряд з його складним системним характером присутні також нестійкість, невпевненість, напруженість, нестабільність,

Аннотация. Системно обосновано особенности формирования общественного доверия в процессе трансформации финансового пространства государства. Выяснено, что общественное доверие в финансовом пространстве государства – это базовый общественный институт, который обобщает меру уверенности одних субъектов (кто доверяет) в соответствии системных действий других субъектов (кому доверяют) сложившимся идеальным образом, без актуализации оснований и причин такой уверенности. Доказано, что хотя феномен общественного доверия и заключается в якобы безосновательной вере одних субъектов другим, основательный анализ внутренней структуры общественного доверия как базового социального института позволил сделать вывод, что возникновение доверия невозможно без информации, происходит из-за довольно понятной и обоснованной последовательности действий и подтверждения соответствия веры и знаний, которые в дальнейшем деактуализуют уверенность, то есть превращают доверие, которое опирается на знания, в доверие, основанное на вере.

Ключевые слова: финансовое пространство; общественное доверие; трансформация финансового пространства; финансовая система; финансовая безопасность государства.

рівень яких при їх взаємному впливі зростає, руйнуючи баланс, сповільнюючи логічні трансформаційні зміни, спричиняючи напруженість та конфронтацію між його суб'єктами. Водночас ефективна трансформація фінан-

кального простору держави передбачає об'єднання зусиль всіх його суб'єктів та їх спільну дію, які можливі у разі формування об'єднувальної сили, здатної протистояти наявним та ймовірним дестабілізаційним ознакам фінансового простору. Такою консолідаційною силою є «суспільна довіра» – важливий продукт соціальних норм спільноти, який визначає прогрес на різних рівнях суспільного життя. Так, уточнення особливостей формування суспільної довіри у процесі трансформації фінансового простору держави є важливою проблемою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі виділення особливостей та ролі формування суспільної довіри у трансформації фінансового простору держави приділяли увагу Ф. Фукуяма [26], Т. Пікетті [18], Дж. Стігліц [21], А. Селігмен [20], Л. Москвич [16], Л. Турчин [23], А. Міщенко [15], В. Горбатюк, Я. Матузка [8], М. Безгуба [6], О. Дзюблюк [17], В. Мельник [14] та інші вчені. Досліджуючи феномен довіри, учені досліджували та систематизували першопричини кризи довіри, обґрунтовували напрями її відновлення в українському та світовому соціумі, спрямовували науковий пошук на розроблення механізмів підвищення суспільної довіри. Попри те, що суспільна довіра є важливою в соціальній сфері, вважаємо, що роль формування суспільної довіри у трансформації фінансового простору держави є недооціненою.

Мета статті. Метою статті є системне обґрунтування особливостей формування суспільної довіри у про-

цесі трансформації фінансового простору держави.

Виклад основних результатів. За словами А. Селігмена, невизначеність та дисонанс між рольовими конфліктами та ролями усуваються завдяки збільшенню довіри та пристосованості [20]. Довіру неможливо ані вимагати, ані гарантувати, однак недовіра у суспільстві стрімко породжує ненадійність фінансових та соціальних відносин, зниження податкової відповідальності та культури, невпевненість громадян у фінансовій стабільності. Вважаємо, що проблема суспільної довіри особливо гостро виникає в ситуації її нестачі, коли спільна діяльність ускладнюється через порушені зв'язки співробітництва між людьми, негативний попередній досвід таких зв'язків.

Систематизація наукових поглядів на сутність поняття «суспільна довіра» представлена у табл. 1.

У суспільному житті роль довіри багатогранна, її наявність позитивно впливає на ефективне функціонування ринкової економіки та економічне зростання, сприяє демократичній стабільності, соціальному партнерству, загальній задоволеності життям, а також оптимістичному сприйняттю майбутнього членів суспільства [2].

Однак необхідно зазначити, що в ряді випадків у суспільстві довірчі відносини відіграють неоднозначну роль. Так, від довірчих відносин між одержувачем хабаря та хабародавцем потерпають інші члени суспільства, довірчі відносини між учасниками тіньового сектору сприяють розвитку тіньової економіки в державі та послаблюють рівень фінансової безпеки держави [19].

Таблиця 1

Систематизація наукових поглядів на сутність поняття «суспільна довіра»

№	Автори	Визначення поняття «довіра»
1.	Барні Дж., Хансен М. [1]	Взаємна впевненість обох сторін у тому, що друга сторона не скористається вашою вразливістю в обмін на те, що ви зробите самі
2.	Горбатюк В. І., Матузка Я. В. [8]	Певні позитивні очікування, котрі стосуються поведінки економічних агентів або функціонування абстрактних систем, включаючи інституціональні механізми, що визначають умови ведення господарської діяльності
3.	Гриценко А. [22]	Ставлення до суб'єктів та інститутів, що виражає міру впевненості відповідно до їхньої поведінки уявленням про образ їхніх дій, включених через різні форми суспільно-роздільної діяльності у процес досягнення мети, без актуалізації підстав такої впевненості
4.	Кожем'якіна О. М. [12]	Складне ієрархічне соціальне явище, яке відображає певне ціннісне відношення, що має характер очікування бажаного результату потенціально некерованих взаємодій і базується на впевненості у правильності й ефективності дій об'єкта довіри, визнанні його діяльності як відповідної етичним вимогам (чесності, відповідальності, професійної компетентності тощо)
5.	Міщенко А. Б. [15]	Соціальний феномен, який розкриває глибинні почуття людини по відношенню до когось або чогось
6.	Онацький Є. [24]	Віра в добру волю іншої людини, в те, що вони не заведе, не обдурить
7.	Фукуяма Ф. [26]	Важливою характеристика розвиненого суспільства, ключовий економічний актив, а також потенційне джерело стабільності влади і добробуту
8.	Шинкарук В. І. та інші [25]	Морально-практичне ставлення індивіда до партнера у спілкуванні, яке ґрунтується на вірі в його чесність та щирість
9.	Штомпка П. [27]	Ставка щодо майбутніх можливих дій інших людей
10.	Дементьев В. Є. [10]	Презумпція сумлінності, щирості щодо певного кола партнерів

Джерело: узагальнено автором

Концептуальні висновки про виняткову роль суспільної довіри в економічному розвитку держави отримують підтвердження у статистичних спостереженнях та аналітичних моделях [10]. Пол Дж. Зак та Стівен Кнак у своєму дослідженні приділили увагу проблемі виокремлення причин різного рівня довіри у різних країнах та на основі загальної моделі рівноваги з'ясували, що суспільства з низьким рівнем довіри потерпають від нестачі інвестицій [6]. У ряді ґрунтовних емпіричних досліджень також доведе-

но статистичний зв'язок між рівнем суспільної довіри та темпами економічного зростання [3].

Дементьев В. Є. звертає увагу на те, що значна кількість істотних змін в економіці є наслідком дефіциту довіри та фактичного пристосування до цих умов. Так, наприклад, поширення бартеру в країнах з перехідною економікою було, в т. ч. обумовлено недовірою між діловими партнерами [10].

Фукуяма Ф. як один з найвідоміших спеціалістів в теорії постінду-

ріального суспільства, сфера науково-го пошуку якого пов'язана з поняттям «довіра», розглядає довіру як важливий економічний актив, потенційне

джерело стабільності влади та добробуту населення [26]. Основні постулати довіри, які розглядає Ф.Фукуяма, представлені на рис. 1.

Рис. 1. Постулати суспільної довіри за Ф.Фукуямою*

Джерело: узагальнено автором за матеріалами [26]

Суспільна довіра виникає між окремими групами суб'єктів, які досягають однорідних цілей, що базуються на ринкових і неринкових зв'язках. Узагальнено види суспільної довіри за її об'єктом на рис. 2.

П'ять з шести основних видів суспільної довіри (позиційна, комерційна, технологічна, інституціональна та системна) характеризуються тим, що довіра виникає між особисто не знайомими суб'єктами, тобто виникають неперсоніфіковані форми довіри, що є важливими особливостями суспільства, які допомагають консолідації у межах спільних соціальних ініціатив.

Зауважимо, що всі види суспільної довіри (рис. 2) є взаємозалежними та тісно пов'язані один з одним, адже більшість економічних агентів найчастіше виконують цілий комплекс функцій та виступають у декількох ролях.

Всебічний розгляд суспільної довіри пов'язаний з актуальним процесом

трансформації фіскального простору держави, оскільки в процесі реформування українського суспільства потенційно можливими стають нестандартні комбінації світоглядних елементів у цій сфері, особливо в умовах турбулентності, спричиненої пандемією COVID-19.

У середовищі фіскального простору, суб'єктами якого є платники податків, податкові агенти, споживачі суспільних благ (громадяни) та держава в особі державних органів, установ та організацій, виникає постійна взаємодія між ними та протистояння сукупності їх інтересів та мотиваційних основ, саме тому процес ефективної трансформації фіскального простору держави неможливий без зв'язуючої ланки, якою має стати суспільна довіра, що дозволить сформувати ефективну взаємодію між суб'єктами та сприятиме налагодженню ефективної мобілізації фінансових ресурсів та їх

використанню в процесі виконання окреслених державних завдань.

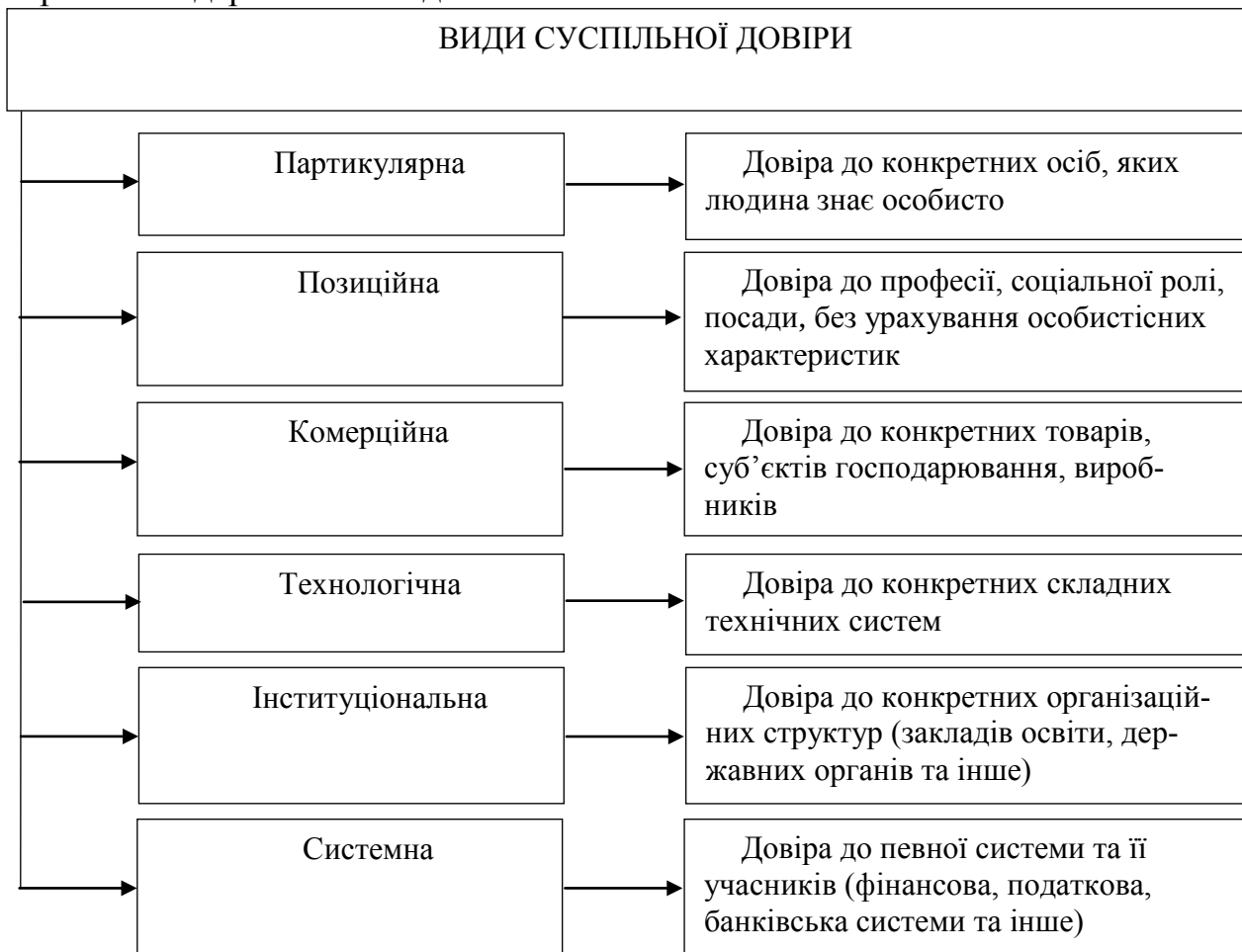

Рис. 2. Класифікація основних видів суспільної довіри за її об'єктами*

Джерело: складено за матеріалами [27; 8] та доповнено автором

Виділяють декілька аспектів виняткового впливу суспільної довіри на ефективну трансформацію фіскального простору, серед яких:

– налагодження довірливих відносин та подальше узгодження інтересів суб'єктів трансформації фіскального простору, активізація кооперації та ефективних інформаційних обмінів між ними;

– елімінація бюджетних ризиків через зниження невизначеності внаслідок послаблення сформованих загроз опортуністичних дій;

– скорочення витрат на здійснення контролю та моніторингу.

Наша позиція суголосна науковій думці А. Гриценко [22, с. 31] стосовно того, що від розуміння структури довіри та її змісту залежать практичні дії, направлені на її підвищення, крім того, необхідно обов'язково враховувати специфіку конкретної сфери життєдіяльності для визначення довіри в ній.

Цікавою вважаємо думку А.Б. Міщенко стосовно того, що період незалежності України підтвердив формування феномену «суспільства втраченої довіри», базисом якого є масова недовіра майже до всіх органів державної влади та політичних інститутів [15]. Продовжуючи

цю думку, вважаємо, що несхвальна реакція суспільства на реформи та трансформаційні процеси має досить широкий спектр першопричин, серед яких: масове розчарування населення в можливості будь-яких позитивних змін у суспільстві; відмова від участі у виборах великої кількості громадян, які обґрунтовують своє рішення недовірою (до влади, державних органів, держави в цілому та інше); високий рівень розчарування людей, які через незадоволення трансформаціями в економіці, змінами у суспільному житті звертають увагу на негативні фактори корупції, олігархічного режиму влади та інше, залишаючи позитивні зрушення поза своєї уваги.

Ми підтримуємо думку А. Б. Міщенко стосовно того, що будь-які ефективні трансформаційні зміни в економіці держави, у т. ч. у сфері змін фіскального простору держави, неможливі без суспільної довіри [15]. Мається на увазі те, що більшість змін потребують розуміння, підтримки та довіри громадян до державних органів влади. У ситуації політичної та економічної кризи, яка триває довгий період, рівень довіри населення неухильно знижується. Вважаємо, що «кредит довіри» досить швидко втрачається, якщо швидкість здійснення реформ, трансформацій та отримання результатів не відповідає очікуванням.

Як влучно зазначає А. А. Гриценко, від структури довіри як «базового інституту суспільства» суттєво залежить порядок та сам зміст практичних дій, які мають сприяти підвищенню її рівня, а також їх синергетичний ефект [9]. Представимо внутрішню структуру довіри як важливого інституту суспільства на рис. 3.

Проаналізувавши внутрішню структуру довіри як важливого інституту суспільства (рис. 3), з'ясовано, що кожен з представлених елементів є необхідним та важливим, однак він ще не є довірою. Довіра виникає лише за наявності всіх даних елементів внутрішньої структури, що протягом певного часу повторюються та формують стійку систему відповідності сформованих у свідомості образів реальним діям, формування упевненості, яка спирається на знання, та виникнення довіри, яка фактично ґрунтується на вірі.

Висновки. На нашу думку, суспільна довіра у фіскальному просторі держави – це базовий суспільний інститут, що узагальнює міру впевненості одних суб'єктів (хто довіряє) у відповідності системних дій інших суб'єктів (кому довіряють) сформованим ідеальним образом, без актуалізації підстав та причин такої впевненості, ефективного формування та використання бюджетних ресурсів, доцільності та ефективності запозичень, еквівалентності та прибутковості і призводить до соціальної згуртованості.

Сутність такої згуртованості полягає у можливості для усіх громадян брати участь у процесі трансформації фіскального простору України, на основі загальних цінностей бюджетної та податкової об'єднуватися спільними зв'язками та обов'язками.

Хочемо звернути увагу на те, що хоча феномен суспільної довіри і полягає у начебто безпідставній вірі одних суб'єктів іншим, ґрунтовний аналіз внутрішньої структури суспільної довіри як базового суспільного інституту дозволив зробити висновок, що виникнення довіри неможливо без

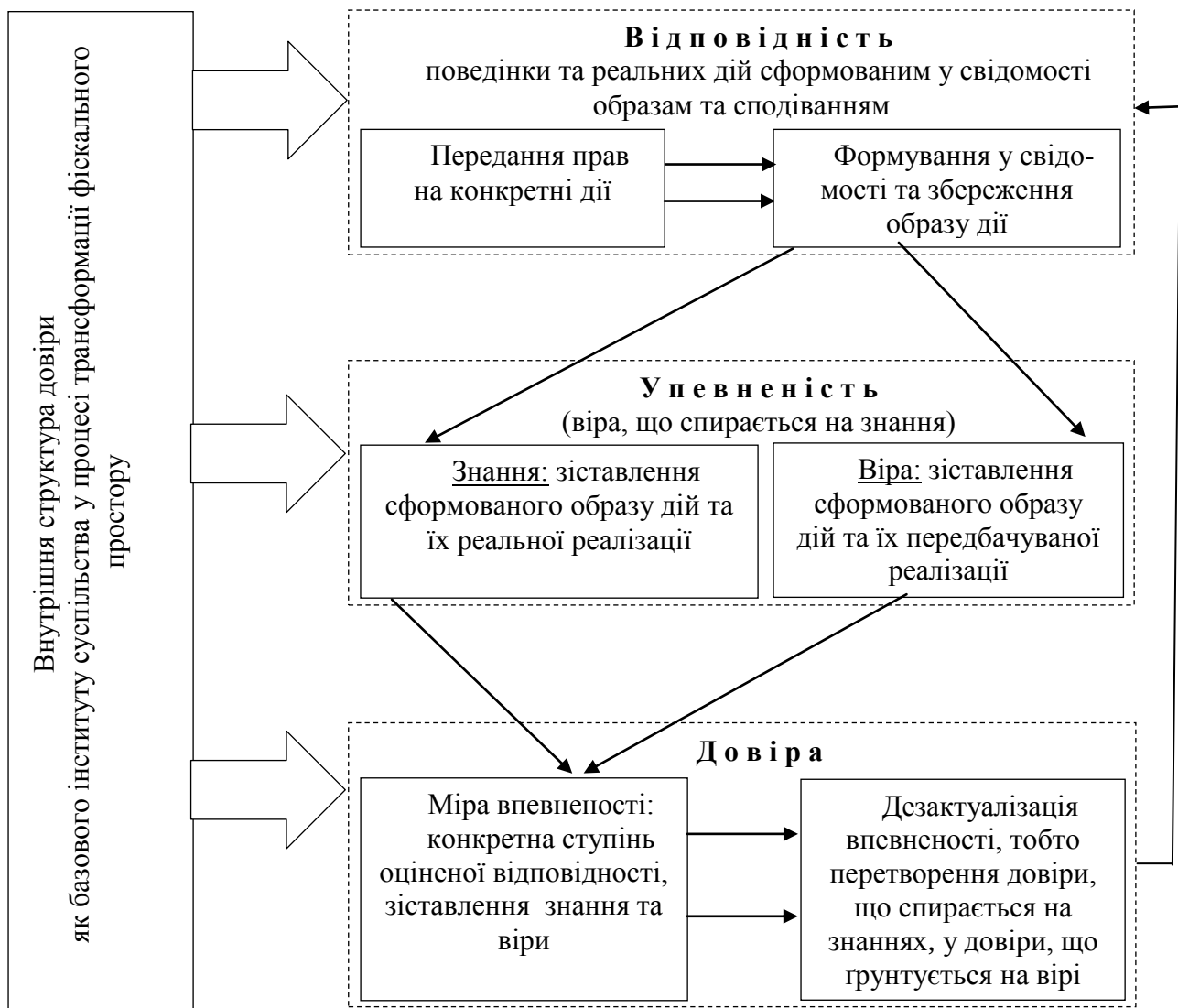

Рис. 3. Алгоритм формування внутрішньої структури довіри як базового інституту суспільства у процесі трансформації фіскального простору*

Джерело: адаптовано автором до предмету дослідження на основі [9]

інформації, відбувається через доволі зрозумілу та обґрунтовану послідовність дій та підтвердження відповідності віри та знань, які надалі дезактуалізують впевненість, тобто перетворюють довіру, яка спирається на знання, у довіру, що ґрунтується на вірі.

Список використаної літератури

Вважаємо, що довіра, що ґрунтується на вірі, не буде зберігатися тривалий час, якщо відповідність знань та віри буде порушуватися.

1. Barney J. B., Hunsen M. H. Trustworthiness as a source of competitive advantage. *Strategic Management Journal*. 1994. p. 177.
2. Delhey Jan, Newton Kenneth. Who Trusts? The Origins of Social Trust in Seven Nations. *Social Science Research Center Berlin (WZB)*. May 2002 URL: www.colbud.hu/honesty-trust (дата звернення: 01.11.2020).

3. Knack S., Keefer P. Does social capital have an economic payoff? A cross-country investigation. *Quarterly Journal of Economics*. 1997. Vol. 112. P. 1251-1288.
4. Rothstein Bo, Stolle Dietlind. How Political Institutions Create and Destroy Social Capital: An Institutional Theory of Generalized Trust. *Paper presented at Collegium Budapest, Project on Honesty and Trust: Theory and Experience in the Light of Post-Socialist Experience*. November 22-23, 2002.
5. Sirenko N., Atamanyuk I., Volosyuk Y., Poltorak A., Melnyk O., Fenenko P. Paradigm Changes that Strengthen the Financial Security of the State through FINTECH Development. *Dependable Systems, Services and Technologies, DESERT'2020: The proceeding of 11th IEEE International Conference*, Kyiv, 2020, Ukraine
6. Zak Paul J., Knack Stephen. Trust and Growth. *The economic journal*. 2001. Vol. 111. Iss. 470. pp. 295-321.
7. Безгуба М. О. Напрями вдосконалення системи державних фінансів України. *Вісник ДДФА. Серія : економічні науки*. 2014. № 1. С. 118-24.
8. Горбатюк В. І., Матузка Я. В. Суспільна довіра в системі управління державними фінансами. *Фінанси України*. 2018. № 4. С. 93-106.
9. Гриценко А. А. Довіра як базовий інститут суспільства. *Творення простору суспільної довіри в Україні ХХІ століття : матеріали науково-практичної конференції, м. Львів, 17-19 лютого 2016 року*. Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2017. С. 31-38.
10. Дементьев В.Е. Доверие – фактор функционирования и развития современной рыночной экономики. *Российский экономический журнал*. 2004. №8. С. 46-65.
11. Дзюблюк О. Соціально-економічні засади суспільної довіри до банківського сектору. *Вісник ТНЕУ*. 2016. № 2. С. 54-69.
12. Кожем'якіна О. М. Довіра в сучасному соціумі. 2011. С. 48-53. URL: [file:///C:/Users/%D0%AE%D1%80%D0%B8%D0%B9/Downloads/viep_2011_11_9%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%AE%D1%80%D0%B8%D0%B9/Downloads/viep_2011_11_9%20(1).pdf) (дата звернення: 01.09.2020).
13. Матеріали науково-практичної конференції, м. Київ, 10 червня 2015 року / Асоціація українських банків ; Університет банківської справи НБУ (м. Київ) ; відп. ред. С. М. Аржевітін. К. : УБС НБУ, 2015. 143 с.
14. Мельник В. П. Факторы доверия и недоверия в хозяйствовании. *Научные труды ДонНТУ. Серия : экономическая*. 2009. Вып. 37-1. С. 74-75.

15. Міщенко А. Б. Суспільна довіра як гарантія проведення реформ в період трансформації України. *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 109. С. 373-376.
16. Москвич Л. М. Суспільна довіра до суду як показник ефективності судової влади. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 2. С. 25-30.
17. Пасічний М. Д. Інституційні засади розвитку фінансового регулювання економіки. *Економічний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету*. 2015. Вип. 27/1. С. 137-144.
18. Пікетті Т. Капітал у ХХІ столітті / пер. з англ. Н. Палій. Київ : Наш формат, 2016. 696 с.
19. Полторак А. С. Фінансова безпека держави в умовах глобалізації: теорія, методологія та практика : монографія. Миколаїв : МНАУ, 2019. 462 с. URL: <http://dspace.mnau.edu.ua/jsui/handle/123456789/7634> (дата звернення: 01.09.2020).
20. Селигмен А. Проблема доверия / пер. с англ. И. Мюрберг, Л. Соболевой. М. : Идея-Пресс, 2002. С. 42.
21. Стігліц Дж. Ціна нерівності / пер. з англ. П. Тарашук. Київ : Темпора, 2017. 508 с.
22. Творення простору суспільної довіри в Україні ХХІ століття : матеріали науково-практичної конференції, м. Львів, 17-19 лютого 2016 року / Асоціація українських банків ; ДВНЗ «Університет банківської справи» ; відп. ред. С. М. Аржевін. Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2017. 523 с.
23. Турчин Л. Є. Сутність поняття «довіра» як економічної категорії. *Ефективна економіка*. 2012. №5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1173> (дата звернення: 01.09.2020).
24. Українська мала енциклопедія : 16 кн. : у 8 т. / проф. Є. Онацький. Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині. Буенос-Айрес, 1958. Т. 2 : Д. Є, кн. 3. С. 362.
25. Шинкарук В. І. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.
26. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию: Пер. с англ. М. : ООО «Издательство АСТ»; ЗАО НПП «Ермак», 2004. 730 с.
27. Штомпка П. Социология: анализ современного общества / Пер. с польск. С. М. Червонной. М. : Логос, 2005.